

Innhold

Forord	10
DEL 1: MENNESKESYN OG OMSORG.....	12
Innledning.....	13
1 Det sårbare mennesket	15
Menneskesyn og omsorg.....	16
Hva er et menneske?	17
Tvetydigheten i menneskebildet	18
Menneskesynet i ulike livssynstradisjoner	19
Det relasjonelle mennesket.....	21
Relasjonalitet	21
De andres betydning.....	21
Mennesket som autonomt.....	22
Autonomi og sårbarhet.....	22
Sårbarhet og skam.....	23
Helhetlig menneskesyn	24
Menneske, kropp og kultur.....	26
Medisinsk paradigme?	27
Menneskesyn som grensesetter	28
Sammenfatning og spørsmål.....	28
Anbefalt videre lesning.....	30
2 Omsorg og profesjon	31
Hva er omsorg?	32
Omsorgens fordring	32
Empati	33
Moralske grunnerfaringer	35
Spontane livsytringer	35
Kretsende tankefølelser	35
Den nødvendige, men vanskelige omsorgen	36
Omsorgens tvetydighet.....	36
Omsorgens nødvendighet.....	37
Den profesjonelle omsorgen	37
Omsorg, profesjonalisering og vitenskapeliggjøring	37
Elisabeth Hagemanns etikk.....	39
Sykepleierens grunnleggende egenskaper.....	39
Har Hagemanns tanker relevans i vår tid?.....	40
Sammenfatning og spørsmål.....	42
Anbefalt videre lesning.....	43
3 Profesjon og organisasjon	44
Ansvar for alt?.....	44
Aspekter ved omsorgens organisering.....	46
Omsorg og marked.....	47
Målbare omsorgsaktiviteter?	48
Alternativ verdisirkulasjon	48

Markedets blinde flekk	49
Moral, ideal og praktisk hverdag.....	50
Hurtig endringstakt	51
Kryssende forventninger	51
Høy risiko for feil.....	51
Utilstrekkelighet.....	52
Sammenfatning og spørsmål.....	52
Anbefalt videre lesning.....	54
DEL 2: SYKEPLEIEPRAKSIS OG ETIKK – BEGREPER, MODELLER, TEORI..	55
Innledning.....	56
4 Moralsk sans – etisk refleksjon	57
Moralsk engasjement – til pasientens beste.....	57
Personlig moral – rom for etikk	60
Moral – mer enn moral	60
Førmoralske faktorer.....	60
Erfaring og moralsk klokskap.....	61
Moralspørsmålet aktualiseres i de fleste situasjoner.....	62
Personlig ansvar og kollegialt samspill.....	63
Spesielt følsomme yrker – moralsk sett?.....	64
Sammenfatning og spørsmål.....	64
Anbefalt videre lesning.....	66
5 Hovedbegreper og avklaringer.....	67
Moral	67
Er moral og etikk det samme?	67
Moralbegrepet.....	67
Moralitet	68
Moralisme.....	69
Etikk.....	69
Grunnlagsetikk og områdeetikk.....	70
Deskriptiv og normativ etikk.....	70
Individaletikk og sosialetikk.....	71
Metaetikken	72
Allmenn moral og spesielt livssyn	72
Breddedimensjonen i moralen – allmenmoralen	72
Dybdedimensjonen i moralen – livssynsforankringen.....	75
Om normer	78
Grunntypene av normer.....	78
Andre slags «normer»	79
Normkilder, normsendere og normativ autoritet	80
Om verdier.....	81
Verdibegrepet	81
Grunnverdier og målverdier	82
Verdi i seg selv – verdi som middel?.....	82
Skillet mellom det deskriptive og normative.....	83
Ikke-moralske verdier og moralsk bruk av dem.....	84
Skillet mellom normer og verdier er ikke skarpt.....	84

Verdier i norsk helsevesen	85
Sammenfatning og spørsmål.....	86
Anbefalt videre lesning.....	88
6 En perspektivmodell.....	89
Tre grunnorienteringer	89
Et hjelpeskjema.....	89
Betegnelsen «rett».....	90
Betegnelsen «god»	91
Distinksjonen mellom det rette og det gode	91
Om «det rettferdige»	94
Balansering av et likhets- og et forskjellsprinsipp	96
Når hundre og ett er ute.....	97
Sammenfatning og spørsmål.....	99
Anbefalt videre lesning.....	100
7 En typologi	101
To hovedtyper av teorier.....	101
Et variantskjema	101
Formålsetiske typer	102
Pliktetiske typer	104
Fireprinsippetikken.....	106
Sammenfatning og spørsmål.....	107
Anbefalt videre lesning.....	107
8 Løsning av etiske dilemmaer	108
Moralsk intuisjon	108
Hva kjennetegner et dilemma?	109
Samvittigheten i klemme	111
En beslutningsmodell	113
Et illustrerende eksempel	114
Beslutningsmodellen i bruk.....	115
Forholdet mellom de to «hoveddrommene» i modellen	118
Ikke bare regler, men dømmekraft og skjønn.....	119
Når dømmekraften når sine grenser.....	121
Sammenfatning og spørsmål.....	121
Anbefalt videre lesning.....	122
DEL 3: ETIKK OG JUSS	123
Innledning.....	124
9 Menneskerettigheter og helse	126
Hva forstås med menneskerettigheter?	126
Utviklingen av menneskerettighetene.....	126
FN og Verdenserklæringen	127
Noen viktige begreper	128
FN-konvensjoner om menneskerettigheter	128
Tilsyn med FN-konvensjonene.....	129
Europeiske konvensjoner og tilsyn med disse	130
Menneskerettighetskonvensjonene i norsk rett.....	131

Bestemmelser i konvensjonene om rett til helse og helsehjelp.....	131
FNs konvensjon om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter.....	132
Hvordan FNs konvensjon om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter er å forstå	132
FNs konvensjon om barnets rettigheter.....	133
Hvordan FNs konvensjon om barnets rettigheter er å forstå.....	134
Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen og Den europeiske sosialpakten.....	135
Håndheving av retten til helse	135
Hvem er forpliktet og hvem har ansvar når det gjelder menneskerettighetene?.....	138
Sammenfatning og spørsmål	138
Anbefalt videre lesning.....	139
10 Lovgivning, rettsregler og rettslige prinsipper	140
Lov og verdier.....	140
Rettigheter og plikter	140
Viktige rettslige prinsipper som gjelder sykepleiere.....	140
Prinsippet om å yte forsvarlig helsehjelp	142
Ulovfestede rettslige prinsipper	143
Rettslige prinsipper knyttet til forskning	144
Lovbestemmelser er ofte tvetydige	145
Rettskilder og juridisk metode.....	145
Normrasjonell og formålsrasjonell tilnærming.....	146
Kravet om normrasjonell tilnærming til løsning av spørsmål og dilemmaer	147
Sammenfatning og spørsmål	147
Anbefalt videre lesning.....	148
11 Forholdet mellom etikk og juss	149
Overordnet om forholdet mellom rettsregler og etikk.....	149
Etikk som basis for lovene	149
Loven – overordnet grunnlag for beslutninger?.....	149
Lovbestemmelser som regulerer etiske dilemmaer fullt ut	150
Lovbestemmelser som delvis regulerer etiske dilemmaer	150
Lovbestemmelser som ikke tar stilling til etiske dilemmaer	151
Lovbestemmelser – uttrykk for minimumsetikk?.....	151
Sammenholding av juss og etikk	152
Konkret om anvendelse av rettsregler og etikk.....	153
Når loven gir klare føringer	153
Når loven åpner for «fritt» skjønn	153
Når loven åpner for delvis skjønn.....	154
Lovbestemmelser må fortolkes.....	154
Fortolkning av forsvarlighetskravet.....	154
Konflikter mellom juss og etikk – nødrett ut fra etiske avveininger	155
Unntaksvis tilgodeser lover særlige etiske synsmåter hos en beslutningstaker	155
Når loven ikke regulerer forholdet.....	156
Konkret om anvendelse av etikk og juss – modell og eksempel.....	156
Når kolleger bryter loven eller opptrer uetisk	158
Forholdet mellom arbeidstaker og arbeidsgiver	158
Lovlydighet – en etisk fordring?	159
Lovgivning på bekostning av etikk?	159
Fører mer lovgivning til etisk dårligere valg?	160

Sammenfatning og spørsmål	162
Anbefalt videre lesning	162
12 Ethiske retningslinjer	163
Yrkesetiske retningslinjer	163
Bydende eller veiledende?.....	163
Sykepleierne, pasienten og de pårørende	164
Sykepleierne og faget.....	165
Sykepleierne, medarbeidere og arbeidssted	166
Sykepleierne og samfunnet.....	166
Det profesjonsetiske skjønnet.....	167
Karakteristika ved retningslinjene – sammenfatning.....	167
Ethiske retningslinjer for statstjenesten	167
Ethiske retningslinjer i kommunene og helseforetakene	168
Ethiske retningslinjer om forskning	169
Sammenlikning av rettsregler og yrkesetiske regler	170
Sammenfatning og spørsmål	171
Anbefalt videre lesning	172
13 Ethiske komiteer og deres arbeid	173
Kliniske etikkomiteer	173
Komiteenes mandat og arbeidsmåte	173
Sammensetningen av komiteene.....	175
Eksempel på mulig bruk av klinisk etisk komité.....	175
Eksempel på arbeidsmåte – erfaringer	176
Norsk Sykepleierforbunds etiske råd	177
Mandat og sammensetning	177
Sakstilfang	177
Arbeidsmåte.....	178
Forskningsetiske komiteer	179
Bakgrunn for opprettelsen	179
Sammensetning og oppgaver.....	179
Kontrollen med forskningsprosjektene	180
Andre kontrollinstanser	180
Sammenfatning og spørsmål	181
Anbefalt videre lesning	181
DEL 4: EKSEMPLER PÅ ANVENDT ETIKK	182
Innledning	183
14 Varsling, ytringsfrihet og lojalitetsplikt	184
Spørsmålsstillinger og begreper	184
Lovkrav om sikkerhet	185
Relevante hensyn	185
Innsnevres ytringsfriheten av lojalitetsplikten?	186
Ethiske regler om ytringsfrihet og lojalitet	187
Juridiske og etiske regler om varsling	188
Spesielt om intern varsling	189
Spesielt om offentlig varsling	190
Spesielt om varsling til tilsynsmyndigheten	191

Eksempel på etisk og juridisk tilnærming til varsling	192
Varsleren – etikkens vokter?	194
Sammenfatning og spørsmål	195
Anbefalt videre lesning.....	195
15 Tvang eller samtykke.....	196
Maktbruk og tvang.....	196
Autonomi	197
Det brennende spørsmålet.....	198
Handlingsrom og handlingsalternativer.....	199
Beslutningsmodellen anvendt på fortellingen om Rut.....	200
Normative premisser fra yrkesetiske retningslinjer	200
Normative premisser fra allmenmoralen.....	201
Normative premisser fra jussen	202
Konklusjon	203
Hensynet til personlig integritet?.....	203
Asymmetri – makt og umyndiggjøring.....	204
Kravet om samtykke	206
Sammenfatning og spørsmål.....	207
Anbefalt videre lesning.....	208
16 Å leve og la dø – helsevesenet og døden	209
Borte bra, men hjemme best?	209
Døden i sykehus.....	209
Døden i sykehjem	210
Døden i hjemmet.....	210
Naturlig død.....	210
Døden – en naturlig del av livet.....	210
Når er tiden inne?.....	211
Retningslinjer for behandlingsavslutning	213
Dødshjelp	213
Noen begreper.....	214
Døden som helsetjeneste?	215
Når pasienten vil dø – et etisk dilemma	216
Beslutningsmodellen anvendt på dilemmaet omkring Kåre.....	217
Normative premisser fra yrkesetiske retningslinjer	218
Normative premisser fra allmenmoralen.....	221
Normative premisser fra jussen	222
Fra dødshjelp til livshjelp	222
Hospice-ideologien	223
WHO om lindrende behandling.....	223
FN om den døendes rettigheter.....	224
Helsepersonell og døden	225
Å leve og la dø – framtidsperspektiver	225
Sammenfatning og spørsmål.....	225
Anbefalt videre lesning.....	227
Litteratur	228
Stikkord	229